

CASH FLOW VERANTWOORDING;
EEN KRITISCHE ANALYSE VAN HET VOORONTWERP VAN
EEN BESCHOUWING INZAKE DE STAAT VAN HERKOMST
EN BESTEDING VAN MIDDELEN
VAN HET TRIPARTIETE OVERLEG*

door Dr. G. Rietkerk

1. Inleiding

De Commissies Jaarverslaggeving van de organisaties van werkgevers, werknemers en registeraccountants (z.g. Tripartiete Overleg) hebben in een voorontwerp van een beschouwing de aanbeveling gedaan een Staat van Herkomst en Besteding van Middelen (HBM-overzicht) in de jaarrekeningen op te nemen.¹⁾ De Internationale Standaard voor Jaarrekeningen verlangt reeds dat een HBM-overzicht „an integral part of the financial statements” vormt.²⁾ Aangenomen mag worden dat de registeraccountant bij de leiding van een onderneming, die een integrale jaarrekening moet publiceren, zal aandringen op gelijktijdige publikatie van een HBM-overzicht.

In deze bijdrage zal ik het Voorontwerp van de Beschouwing inzake de Staat van Herkomst en Besteding van Middelen - na eerst te hebben stilgestaan bij de historische ontwikkeling van dit overzicht - op een aantal fundamentele punten bespreken. Achtereenvolgens komen aan de orde definitie en doel van het HBM-overzicht, de relatie tussen HBM-overzicht en de jaarrekening en het middelenbegrip in het HBM-overzicht. Tenslotte wordt ingegaan op enige bijzondere aanwijzingen in het Voorontwerp van de Beschouwing.

2. Ontstaansgeschiedenis

De Staat van Herkomst en Besteding van Middelen is ontstaan uit de zgn. mutatiebalans. De mutatiebalans is een overzicht van de verschillen tussen balansgrootheden op twee opeenvolgende tijdstippen. Zij heeft een geschiedenis van meer dan tachtig jaar. Voorzover mij bekend is de oudste literatuurbron het uit 1897 daterende boek „Corporation Finance” van Thomas L. Greene, die bij zijn beschouwing van balansen van Amerikaanse spoorwegmaatschappijen een „summary of changes in the position of the company” gebruikte.³⁾ Cole deed ons in 1908 weten dat Amerikaanse spoorwegmaatschappijen zulke overzichten sinds ongeveer 5 jaar in hun jaarverslagen opnamen.⁴⁾ Volgens Schol-

⁰⁾ De auteur dankt prof. dr. J. Klaassen, prof. dr. H. C. Wytzes, drs. A. Klaassen en drs. G. S. Postma voor hun suggesties en opmerkingen.

¹⁾ Beschouwingen naar aanleiding van de Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen, voorontwerp afl. 7, september 1979.

²⁾ International Accounting Standard, Statement of changes in financial position (IAS 7), oktober 1977. Ingangsdatum 1 januari 1979.

³⁾ Thomas L. Greene, Corporation Finance, New York 1897. Zie in dit verband Karl Käfer, Kapitalflussrechnungen; Funds statement, Liquiditätsnachweis, Bewegungsbilanz als dritte Jahresrechnung der Unternehmung, Stuttgart 1967, p. 5 en 6.

⁴⁾ William Morse Cole, Accounts, their construction and interpretation for business men and students of affairs, Boston 1908. Zie voor deze bron: Käfer, p. 7.

ten heeft in Duitsland vermoedelijk A. Jores, die er de naam „Veränderungsrechnung” aan gaf, de oudste rechten.⁵⁾ Bauer spreekt in 1926 voor een soortgelijk overzicht van „Bewegungsbilanz”.⁶⁾ In Nederland werd deze term vertaald in bewegingsbalans, omdat de beweging van een balansgrootte van het ene tijdstip naar het andere tijdstip wordt getoond.⁷⁾

Nadat ook gegevens uit de resultatenrekening in het middelenoverzicht werden verwerkt, ging men in de Verenigde Staten spreken van een „funds statement” of „statement of sources and applications of funds”.⁸⁾ In Opinion nr. 19 spreekt de APB van „statement of changes in financial position”. Sinds 1971 verlangen SEC⁹⁾ en APB¹⁰⁾ dat alle naar winst strevende ondernemingen een statement of changes in financial position publiceren. Deze statement wordt gezien als de „third major financial statement” naast balans en resultatenrekening.¹¹⁾

In ons land is de ontwikkeling ten aanzien van de Staat van Herkomst en Besteding van Middelen veel trager verlopen. Pas in de tweede helft van de vijftiger jaren verschenen dergelijke overzichten (Unilever en Koninklijke Nederlandsche Petroleum Mij). Pruijt bestudeerde een aanpak van het vraagstuk van de herkomst en besteding der middelen naar analogie van de budgetvergelijking van Koopmans.¹²⁾ Nadien is de Staat van Herkomst en Besteding steeds frequenter in Nederlandse jaarverslagen verschenen en uit het Jaarverslagenonderzoek 1977 van het NivRA bleek dat meer dan 2/3e van de 135 onderzochte ondernemingen (niet-financiële bedrijven) waarvan de aandelen c.q. obligaties - behoudens enkele uitzonderingen - aan de Amsterdamse effectenbeurs zijn genoteerd, geheel vrijwillig een HBM-overzicht in het jaarverslag opnemen.¹³⁾

3. Definitie en doel

De Staat van Herkomst en Besteding van Middelen (HBM-overzicht) is een overzicht van de middelen, die in een periode beschikbaar zijn gekomen voor de financiering van de activiteiten van een onderneming en van het gebruik dat daarvan is gemaakt. Aldus het Voorontwerp van de Beschouwing naar aanleiding van de Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen van het Tripartiete Overleg terzake van de definiëring van het HBM-overzicht.

Over het doel van het HBM-overzicht wordt in het Voorontwerp merkwaardigerwijs gezwegen. De Accounting Principles Board heeft in Opinion nr. 19 de doeleinden van de Staat van Herkomst en Besteding van Middelen wel omschreven en wel als volgt: „The objectives of a funds statement are (1) to summarize the financing and investing activities of the entity, including the extent to which the enterprise has generated funds from operations during the pe-

⁵⁾ Th. M. Scholten, De liquiditeit van de onderneming, Leiden 1962, p. 197.

⁶⁾ Idem, p. 212.

⁷⁾ H. C. Wytzes, Ondernemingsfinanciering; theorie en politiek, Leiden/Antwerpen 1978, p. 510.

⁸⁾ Accounting Principles Board, Opinion nr. 3, 1963.

⁹⁾ Securities and Exchange Commission, Accounting Series Release nr. 117, oktober 1970.

¹⁰⁾ Accounting Principles Board, Opinion nr. 19, Reporting changes in financial position, maart 1971.

¹¹⁾ Wendell P. Trumbull, Developing the funds statement as the third major financial statement, in: Financial management classics (ed. Carroll D. Aby jr and Donald E. Vaughn), Santa Monica, Cal., 1979, p. 66; Lawrence M. Cohen, A Look at APB Opinion nr. 19, Financial Executive, juli 1971.

¹²⁾ B. Pruijt, Herkomst en besteding der middelen van een onderneming, De Naamlooze Vennootschap, april 1961; idem voordracht voor de VAGA op 21 maart 1959, VAGA-berichten, juni 1959.

¹³⁾ Nivra Jaarverslagenonderzoek 1977, Nivra geschrift nr. 21, Deventer 1979.

riod, and (2) to complete the disclosure of changes in financial position during the period". Het gaat dus om het tonen van de financierings- en investeringsactiviteiten van de onderneming, de mate waarin middelen uit de bedrijfsuitoefening zijn verkregen en de veranderingen in de financiële positie. In ons land heeft Dijkstra, die enkele malen over de Staat van Herkomst en Besteding van Middelen heeft gepubliceerd, de functie van dit document als volgt omschreven: „Naar onze mening zou de Staat van Herkomst en Besteding der Middelen en een toelichting daarop een belangrijk hulpmiddel kunnen vormen om inzicht te krijgen in en zich een oordeel te vormen over het ondernemingsgebeuren in het algemeen en het financiële beleid, waarin begrepen de liquiditeitsontwikkeling, in het bijzonder”.¹⁴⁾

Uit deze doelomschrijvingen komt naar voren dat het HBM-overzicht vooral van belang is voor de beoordeling van het gevoerde *financiële* beleid van de leiding der onderneming. Men moet in het HBM-overzicht kunnen waarnemen welke financiële bronnen de onderneming heeft benut om in de vermogensbehoefte te voorzien (financieringsactiviteiten) alsmede waaraan de verworven middelen zijn besteed (investeringsactiviteiten en aflossingen). Hiervan uitgaande moet het HBM-overzicht antwoord kunnen geven op vragen als:

- hoeveel is in de verstreken periode extern gefinancierd en hoeveel intern?
- uit welke financiële bronnen en in welke omvang per bron zijn in de periode middelen verkregen?
- in welke omvang zijn de verworven middelen in de periode besteed aan duurzame kapitaalgoederen, de verwerving van deelnemingen, reductie van het vermogen (aflossing, terugbetaling), uitbreiding van het werkkapitaal, winstuitkering, vergroting van de kasvoorraad?

Het HBM-overzicht moet dus de *geldstromen* tonen, die de onderneming in een bepaalde periode binnenkomen en verlaten. Aan de hand van de ingaande en uitgaande geldstromen kan men vaststellen of de onderneming het financieel evenwicht op aanvaardbare wijze heeft weten te handhaven. Geldstromen en financieel evenwicht zijn uiterst belangrijke grootheden voor de continuïteitshandhaving. Wat het bloed is voor het menselijk lichaam, is de kasstroom voor de onderneming. De uitgaande geldstroom voor aanschaf produktiemiddelen, betaling van lonen, sociale premies, rente, grondstoffen etc. kan slechts duurzaam worden gecontinueerd indien de ingaande geldstroom plus de beschikbare liquide middelen daaraan gelijk of hoger is. Zoals bloedverlies bij de mens tot verzwakking leidt en zelfs het levenseinde tengevolge kan hebben, zo zal bij een onderneming een negatieve kasstroom tot aftakeling en uiteindelijk insolventie kunnen voeren.

In de volgende paragraaf zal worden gezien op welke wijze het HBM-overzicht zou moeten worden samengesteld opdat de ingaande en uitgaande geldstromen in een periode duidelijk worden getoond.

¹⁴⁾ J. Dijkstra, Enkele beschouwingen over de Staat van Herkomst en Besteding der Middelen en de Wet op de Jaar rekening van Ondernemingen, Maandblad voor Bedrijfsadministratie en -organisatie, december 1973; J. Dijkstra, De Staat van Herkomst en Besteding der Middelen in de Nederlandse jaarverslagen, Maandblad voor Accountancy en Bedrijfsuishoudkunde, september 1975.

4. HBM-overzicht en jaarrekening

Het Voorontwerp van Beschouwing stelt dat het HBM-overzicht dient deel uit te maken van de jaarrekening. Indien een geconsolideerde jaarrekening is opgenomen, dient het HBM-overzicht op de geconsolideerde cijfers betrekking te hebben.¹⁵⁾ Vanwege het inzicht dat het HBM-overzicht in het verband van de jaarrekening beoogt te geven, dient de samenhang tussen het HBM-overzicht enerzijds en de balans en winst- en verliesrekening anderzijds in de jaarrekening te worden toegelicht.¹⁶⁾

Het Voorontwerp stelt expliciet dat het HBM-overzicht tot de jaarrekening moet behoren. Opneming in het jaarverslag buiten de jaarrekening wordt niet gewenst geacht. In de Nederlandse wetgeving is de jaarrekening gedefinieerd als balans, resultatenrekening en toelichting op deze stukken.¹⁷⁾ Prima facie laat de wet opneming van het HBM-overzicht in de jaarrekening niet toe. Met een kunstgreep wordt het HBM-overzicht echter de jaarrekening binnengesmokkeld. Men poneert simpel: Vanwege het inzicht dat het HBM-overzicht *in het verband van de jaarrekening* beoogt te geven, dient de samenhang met balans en resultatenrekening te worden toegelicht. En waar vindt de toelichting plaats? Juist, in de toelichting bij balans en resultatenrekening. De toelichting is onderdeel van de jaarrekening. Dus behoort het HBM-overzicht in de jaarrekening.

Hoe en waarom het HBM-overzicht inzicht kan geven in het verband van de jaarrekening is onduidelijk. Een relatie, die ik kan zien, is dat het kas-, bank- en giroboek, waaruit het HBM-overzicht idealiter moet worden samengesteld, deel uitmaakt van de boekhouding en dat de boekhouding gegevens verzamelt en vastlegt voor o.a. de opstelling van balans en resultatenrekening. Naar mijn mening een wat zwakke relatie voor zo'n stellige uitspraak als in het Voorontwerp wordt geponeerd.

Blijkens de jurisprudentie kan een Staat van Herkomst en Besteding van Middelen wel tot de jaarrekening behoren indien het bestuur van de onderneming dat wenst en dan zijn de voorschriften van de wet ook op deze staat van toepassing. Verschillen in de presentatie van cijfers in de Staat van Herkomst en Besteding van Middelen met elders in de jaarrekening vermelde gegevens dienen dan te worden toegelicht.¹⁸⁾ De Hoge Raad heeft terecht niet het standpunt ingenomen dat de Staat van Herkomst en Besteding van Middelen in de jaarrekening móét worden opgenomen. Het is m.i. zelfs niet raadzaam het HBM-overzicht in de jaarrekening op te nemen. Het HBM-overzicht is naar zijn aard namelijk de neerslag van een pagatorisch registratiesysteem, terwijl de jaarrekening, zoals wij die kennen, naar zijn aard de neerslag is van een calculatorisch registratiesysteem.¹⁹⁾ Teneinde het verschil te verduidelijken, maak ik, in navolging van Hicks, een onderscheid tussen vier accountingsystemen:²⁰⁾

¹⁵⁾ Voorontwerp van Beschouwing, tekst punt 2.

¹⁶⁾ Idem, tekst punt 7.

¹⁷⁾ BW 2, art. 307.

¹⁸⁾ Arrest Hoge Raad der Nederlanden dd. 17 jan. 1979 inzake de jaarrekening 1974 van Douwe Egberts B.V.

¹⁹⁾ Lat. pagare = betalen en Lat. calculare = rekenen.

²⁰⁾ Barry E. Hicks, *The cash flow basis of accounting*, Laurentian University, working paper nr. 13, gepresenteerd op de derde jaarvergadering van de European Accounting Association in de Vrije Universiteit te Amsterdam, maart 1980, p. 5 e.v.

1. cash accounting
2. accrual accounting
3. cash flow accounting
4. vallocation accounting

Ad 1: Cash accounting betekent registratie van transacties in de periode waarin zij tot ontvangsten of uitgaven leiden. „If cash comes in or goes out in a given period, it counts; if not, it does not count”.

Ad 2: Volgens Hicks houdt accrual accounting in dat naast de registratie van bovengenoemde transacties door de onderneming ook een debiteuren- en crediteurenadministratie wordt bijgehouden. De in volgende perioden te ontvangen en te betalen bedragen uit hoofde van handelsvorderingen en -schulden worden geadmistreerd. Accrual accounting heeft in zijn opvatting niets te maken met toerekening van kosten, die geen uitgaven zijn (afschrijvingen, voorzieningen) aan een bepaalde periode.

Ad 3: Cash flow accounting omvat niet alleen de kasontvangsten en -uitgaven van de periode en de registratie van de „accruals” uit hoofde van handelsvorderingen en -schulden, maar ook alle andere toekomstige cash flows. „The cash flow basis of accounting, also, goes beyond accrual accounting to recognize all other future ‘real’ cash flows, including the current value accounting concepts of ‘future’ exit values (cash flows) for an asset and the ‘future’ replacement value (cash flow) to replace an asset. Indeed, if one looks at capital budgeting and cash budgets one finds most cash flows concepts coming into play”.

Ad 4: De allocation accounting onderwerpt de cash flows uit ad 3 aan een allocatieproces. De cash flows of delen daarvan worden verbijzonderd naar een andere periode of andere perioden dan waarin zij feitelijk optreden. Voorbeeld: de cash outflow, die op t_0 plaatsvindt voor de aanschaf van een duurzaam produktiemiddel wordt verbijzonderd naar de perioden van de geschatte economische levensduur. Men laat zich bij de toerekening aan perioden doorgaans leiden door het „matching principle”, d.w.z. dat men de bij de opbrengsten van een bepaalde periode behorende kosten ten laste van dezelfde periode moet brengen. Bij de verbijzondering spelen subjectieve overwegingen een rol, zoals de gekozen waarderingsbasis en het gekozen afschrijvingssysteem. De door het allocatieproces vervormde cash flow van een periode is niet langer de werkelijke cash flow van die periode.

De jaarrekening wordt opgesteld volgens het patroon van de allocation accounting. Dikwijls wordt deze vorm van accounting aangeduid als accrual accounting.²¹⁾ Men geeft dan aan dit accounting concept dezelfde inhoud als de hiervoor gegeven omschrijving van allocation accounting. De nadruk ligt bij de opstelling van de jaarrekening op de berekening van het periode-inkomen. Daarvoor is allocatie van de werkelijke periode-cash flow aan verschillende perioden nodig. Voor de opstelling van het HBM-overzicht is de allocatie niet nodig, zelfs ongewenst. Desondanks wil het Tripartiete Overleg het HBM-over-

²¹⁾ O.a. Tom A. Lee, The cash flow accounting alternative for corporate financial reporting, in: Trends in managerial and financial accounting (ed. C. van Dam), Leiden/Boston 1978, p. 63.

zicht in relatie tot de op allocation basis in elkaar gezette balans en resultatenrekening zien en blijkbaar opstellen uitgaande van deze beide laatste documenten.²²⁾ Men haalt dan de deels subjectieve waarderings- en allocatieproblematiek in het HBM-overzicht, waardoor geen objectief inzicht wordt verkregen in de werkelijke ingaande en uitgaande geldstromen in een periode van de onderneming.

Een tweetal voorbeelden van uiterst verwarrende informatie, die een HBM-overzicht in dit geval oplevert, kan mijn standpunt illustreren. In een HBM-overzicht volgens model Tripartiete Overleg zou de nettowinst als een bron (herkomst) van middelen verschijnen. Het kan evenwel voorkomen dat de rekenkundige winst geen ingaande geldstroom heeft opgeleverd doordat ontvangsten uit verkopen in de periode pas in een volgende periode plaatsvinden. Het andere voorbeeld betreft de afschrijvingen, die in het model Tripartiete Overleg als een herkomst van middelen worden opgevoerd, terwijl ze geen ontvangst van geld teweegbrengen. De minder deskundige lezer raakt helemaal het spoor bijster als hij in de resultatenrekening de afschrijvingen als kostenpost vermeld ziet. Lee spreekt m.i. terecht van „accrual-based funds statements which are often, and misleadingly, termed cash flow statements (cash flow being defined as reported income after deduction of tax and addition of the depreciation provision). But, as previously mentioned, funds statements are no more than imperfect substitutes for cash flow statements”.²³⁾ En Heath geeft zijn artikel over zulke funds statements zelfs de veelzeggende titel mee: „Let’s scrap the ‘funds’ statement”.²⁴⁾

De vraag rijst hoe het Tripartiete Overleg in het Voorontwerp van de Beschouwing tot zo’n sub-optimale aanbeveling voor een HBM-overzicht is gekomen. Daar ik de beraadslagingen van het Tripartiete Overleg niet ken, kunnen mijn vermoedens slechts veronderstellenderwijs worden uitgesproken. Een eerste verklaringsgrond zou kunnen zijn dat men in het Tripartiete Overleg uiteraard gewend is te denken in termen van de jaarrekeningproblematiek. Wanneer de International Accounting Standard voorschrijft: „a statement of changes in financial position should be included as an integral part of the financial statements”²⁵⁾, en wanneer dat in de Nederlandse vertaling van de IAS wordt weergegeven met: „als een integrerend onderdeel van de jaarrekening dient een Staat van Herkomst en Besteding der Middelen te worden opgenomen” en wanneer men dan ook nog dit begrip jaarrekening (= financial statements) synoniem beschouwt aan het begrip jaarrekening in het Nederlandse Burgerlijk Wetboek, zou men uiteraard zonder verder nadenken kunnen concluderen dat het HBM-overzicht ook tot de *wettelijke* jaarrekening moet behoren. Naar mijn mening wordt echter al aan de IAS voldaan wanneer men het HBM-overzicht met een toelichting daarop buiten de jaarrekening in het directie-verslag opneemt. Daarmede voorkomt men tevens dat de Staat van Herkomst en Besteding voorwerp van een mogelijke actie wordt in een pro-

²²⁾ Voor een heldere uiteenzetting van deze wijze van opstelling van een Staat van Herkomst en Besteding van Middelen zie Erich A. Helfert, *Techniques of financial analysis*, Homewood, Ill., 1977. 4e dr. hfdst. 1.

²³⁾ *Idem*, p. 70.

²⁴⁾ L. C. Heath. Let’s scrap the „funds” statement, *The Journal of Accountancy*, oktober 1978, p. 94.

²⁵⁾ International Accounting Standard. Statement of changes in financial position (IAS 7), punt 20.

cedure bij de Ondernemingskamer, zoals Douwe Egberts heeft ervaren, die het HBM-overzicht lichtvaardig in de jaarrekening had opgenomen.²⁶⁾

Een tweede verklaringsgrond heeft te maken met de historische ontwikkeling van het HBM-overzicht. In de wereld van de beleggingsanalisten trachtte men in het verleden door eigen onderzoek meer informatie inzake het gevoerde financiële beleid van een onderneming te verwerven. De balansen van twee opeenvolgende tijdstippen boden de mogelijkheid hieruit een z.g. mutatiebalans samen te stellen en met de resultatenrekening erbij kon men een Staat van Herkomst en Besteding van Middelen opstellen, die nog wat meer informatief was dan de mutatiebalans. Aangezien men niet over een kas-, bank-, giroboek van de desbetreffende onderneming beschikte, moest men het wel doen met de gepubliceerde balansen en resultatenrekening en de overige gegevens in het jaarverslag. Men roeide met de riemen, die men had. Geleidelijk zijn ondernemingsbesturen in steeds grotere getale zelf een Staat van Herkomst en Besteding gaan publiceren op de wijze als de beleggingsanalisten die zelf maakten, en waarop dezen ook bij de ondernemingsbesturen aandrongen. De publikatie van zo'n Staat van Herkomst en Besteding is min of meer algemeen aanvaard bij de publieke N.V.'s en mogelijk heeft men deze ontwikkeling willen consolideren en door regelgeving verder willen verbeteren.

Een derde verklaring zou kunnen zijn, dat men zich in het Tripartiete Overleg niet of niet in voldoende mate heeft bezonnen op de doelstelling en het nut van een HBM-overzicht. Een aanwijzing daarvoor is wellicht het ontbreken van een doelomschrijving in het Voorontwerp van Beschouwing.

5. Het begrip middelen

In het Voorontwerp van het Tripartiete Overleg wordt onder middelen verstaan de aan het begin van het jaar beschikbare geldmiddelen (kas-, bank en girosaldi) en de in de loop van het verslagjaar ter beschikking gekomen geldmiddelen. Tenzij een schuld in rekening-courant aan een bankinstelling een langlopend karakter heeft, dient deze als negatief bestanddeel van de middelen te worden beschouwd, aldus eveneens het Voorontwerp.

Het begrip middelen kan op velerlei manieren worden omschreven. Meestal verstaat men onder middelen de liquide activa of het werkkapitaal. Onder liquide activa kan men verstaan kas plus creditsaldi bank en giro of kas plus creditsaldi bank en giro plus liquide beleggingen of kas plus creditsaldi bank en giro minus debetsaldo bank (krediet met kortlopend karakter). Werkkapitaal wordt gedefinieerd als verschil tussen vlottende activa en vlottende passiva.

In het Voorontwerp worden middelen gedefinieerd als kas plus creditsaldi bank en giro minus kortlopend bankkrediet. Wanneer het kortlopende bankkrediet hoger is dan het totaal van kas en creditsaldi bank en giro, zal het saldo middelen negatief zijn, hetgeen onduidelijkheid zal scheppen. Tegen het in aftrek brengen van het kortlopende bankkrediet bestaan grote bezwaren. In de

²⁶⁾ Zie noot 18.

eerste plaats kan men dan uit het HBM-overzicht geen gevolgtrekkingen meer maken over de mate van externe financiering. In de tweede plaats kan men uit het HBM-overzicht niet afleiden welke verandering het bankkrediet in de afgelopen periode heeft ondergaan. Zeker in de tegenwoordige tijd, waarin de bank voor vele ondernemingen als ultimum remedium fungeert ter voorziening in de vermogensbehoefte, is het voor een goed inzicht in het financiële beleid ongewenst het kortlopende bankkrediet te salderen met de liquide middelen.

In het Voorontwerp is de mogelijkheid opengelaten om verkregen en bestede middelen binnen het werkkapitaal in het HBM-overzicht te salderen. Deze saldering heeft dan betrekking op de posten kortlopende beleggingen, voorraden, vorderingen korte termijn en schulden korte termijn. De geldmiddelen zijn dan van de saldering uitgesloten, ofschoon wel behorend tot het werkkapitaal. Deze uitsluiting is nodig omdat het Voorontwerp onder middelen verstaat de liquide middelen minus kortlopend bankkrediet. De schulden korte termijn moeten worden gedefinieerd exclusief het kortlopende bankkrediet. Als men saldeert, verschijnt een mutatie werkkapitaal in het HBM-overzicht, dat niet overeenstemt met de gebruikelijke definitie van werkkapitaal als het verschil tussen vlottende activa en vlottende passiva. Het salderen van verkregen en bestede middelen binnen het werkkapitaal verdraagt zich daarom niet met het in het Voorontwerp verkozen middelenbegrip.

Behalve de bovengenoemde bezwaren tegen het middelenbegrip in het Voorontwerp is er nog een essentiële objectie. Het Voorontwerp van de Beschouwing pretendeert, dat indien de jaarrekening overeenstemt met dit hoofdstuk van de Beschouwingen, tevens is voldaan aan de bepalingen van IAS 7. IAS 7 verstaat echter naar keuze onder middelen „cash” of „cash and cash equivalents” of „working capital”.²⁷⁾ De definitie, die het Voorontwerp van de Beschouwing geeft van de middelen - kas plus creditsaldi bank en giro minus het kortlopende bankkrediet - is derhalve niet in overeenstemming met de internationale standaard.

6. Bijzondere aanwijzingen

Het Tripartiete Overleg beveelt in het Voorontwerp van de Beschouwing aan om transacties waarbij zich geen mutaties in de geldmiddelen voordoen, bijv. de verwerving van een deelneming tegen uitgifte van aandelen, in het HBM-overzicht als bestede en verkregen middelen op te nemen voor een bedrag gelijk aan de geldswaarde van de transacties. Deze gegevens blijken uit de mutatiebalans en het Tripartiete Overleg wil deze mutaties in het HBM-overzicht opnemen door ze denkbeeldig over de kas te laten lopen. Dit is stellig een waardevolle aanbeveling, omdat het HBM-overzicht zo volledig mogelijk dient te informeren over de financierings- en investeringsactiviteiten van een onderneming. Naar mijn mening is de strekking van het in het Voorontwerp gegeven voorbeeld dat ook transacties, die uitsluitend aan de financieringskant

²⁷⁾ International Accounting Standard (IAS 7), punt 4.

plaatsvinden zonder dat mutaties in de middelen worden veroorzaakt, zoals bijv. omzetting van kortlopend bankkrediet in een middellange banklening of omwisseling van converteerbare obligaties in aandelen, eveneens in het HBM-overzicht dienen te worden opgenomen. Ook indien het HBM-overzicht wordt samengesteld op basis van het kas-, bank- en giroboek, zou een dergelijk aanvullend voorschrift nodig zijn.

Verder bevat het Voorontwerp de aanwijzing dat middelen die beschikbaar zijn gekomen uit of besteed zijn voor de bedrijfsuitoefening van de huishouding afzonderlijk dienen te worden gehouden van die uit andere bronnen of voor andere bestedingen. Het bedrag der buitengewone baten en lasten en andere posten die niet behoren tot de normale activiteiten van de huishouding, dienen afzonderlijk in het HBM-overzicht te worden opgenomen.

Het Voorontwerp verschaft geen informatie over wat onder middelen, die uit bedrijfsuitoefening komen, dient te worden verstaan. Zou men daaronder al-
léén verstaan: nettowinst plus afschrijving plus mutatie voorzieningen of ook de correctieposten mutatie debiteuren, mutatie crediteuren, en mutatie transitoria? In het eerste geval heeft men niet de werkelijke kasstroom uit de bedrijfsuitoefening weergegeven en in het tweede geval zal een onderneming, die haar aankopen van grondstoffen en halffabrikaten financiert met bankkrediet een lager bedrag aan middelen uit de bedrijfsuitoefening tonen dan een overigens identieke onderneming, die van leverancierskrediet gebruik maakt. En welke bestedingen behoren wel en niet tot de bedrijfsuitoefening?

In de Internationale Standaard voor Jaarrekeningen vinden we voorbeelden genoemd van herkomst en besteding van middelen, die niet tot de bedrijfsuitoefening worden gerekend. Genoemd worden:

- opbrengst van verkoop van vaste activa
- uitgaven voor aankoop van vaste activa
- dividend in geldmiddelen of in andere activa
- het aangaan van schulden op lange termijn
- emissie van aandelen tegen geldmiddelen of andere activa
- intrekking of inkoop van aandelen tegen geldmiddelen of andere activa.

Uit deze opsomming krijgt men de indruk dat het begrip bedrijfsuitoefening eng wordt geïnterpreteerd. Mogelijk verstaat men onder dit begrip de exploitatie-activiteiten. Dat zou dan een duplicering van de resultatenrekening in het HBM-overzicht betekenen.

De terminologie van de Internationale Standaard is overigens niet consequent. Bij de verkoop van vaste activa spreekt men van opbrengst (proceeds) en bij de aankoop van vaste activa van uitgaven (outlays). „Opbrengst” refereert aan het allocation accounting model. De opbrengst behoeft in de verslagperiode geen geldontvangst met zich te hebben gebracht. „Uitgaven” refereert aan het cash accounting model, waarin de werkelijke gelduitgaven van de verslagperiode worden geregistreerd. Bij de overige posten wordt helemaal niet aangegeven of men het registratiesysteem op basis van opbrengsten/kosten of ontvangsten/uitgaven bedoelt. Aangezien de internationale standaard de Staat

van Herkomst en Besteding der Middelen ziet als een „integral part of the financial statements” kan men enerzijds verdedigen dat wel het allocation accounting model zal worden bedoeld. Anderzijds zou men echter ook het cash accounting model voor het HBM-overzicht op het oog kunnen hebben. Voor de aankoop van vaste activa wil de internationale standaard immers de uitgaven in het HBM-overzicht opnemen. Naar een volgende periode uitgestelde betalingen voor aangekochte vaste activa mogen dus niet als een besteding van deze periode worden vermeld. Verder laat de internationale standaard de mogelijkheid open om onder middelen uit de bedrijfsuitoefening te verstaan: opbrengsten, die in de periode middelen hebben opgeleverd (dit zijn dus de periode-ontvangsten uit verkopen) minus de bestedingen waarmee middelen gemoeid zijn (dit zijn dus de exploitatie-uitgaven in de periode), m.a.w. de ware cash flow, die uit het kas-, bank- en giroboek kan worden berekend.

Hoewel de terminologie in IAS 7 niet consequent is, krijgt men toch sterk de indruk dat men ruimte heeft willen geven aan hen, die de Staat van Herkomst en Besteding als een echt geldstroomoverzicht willen opstellen, een ruimte, die men in het Voorontwerp van de Beschouwing van Het Tripartiete Overleg node mist.

7. Samenvatting en conclusies

Een HBM-overzicht van een onderneming heeft ten doel inzicht te geven in het gevoerde financiële beleid. Daartoe dient het HBM-overzicht de ingaande en uitgaande geldstromen van een periode weer te geven. Het overzicht kan daarom het beste worden samengesteld uit het kas-, bank- en giroboek (cash accounting) aangevuld met het denkbeeldig over de kas laten lopen van de zgn. transacties met gesloten beurzen. Het is ongewenst het HBM-overzicht op te stellen op basis van balans en resultatenrekening, omdat het aan deze documenten ten grondslag liggende allocation accounting model niet de werkelijke kasstromen van een periode kan opleveren als gevolg van subjectieve toerekeningen aan andere perioden en subjectieve waarderingen. Naar mijn mening moet het een eis zijn dat het HBM-overzicht „allocation free” is.

Wanneer men verbetering van de verslaggeving beoogt - en we mogen aannemen dat het Tripartiete Overleg zulks nastreeft - zou men zich moeten bezinnen op de doeleinden van het HBM-overzicht. Het Voorontwerp van Beschouwing, zoals dat thans voor ons ligt, ademt de geest van conservering van de historische ontwikkeling van de Staat van Herkomst en Besteding van Middelen op het bereikte punt. Weliswaar vinden we in het Voorontwerp regeling om de presentatie van het HBM-overzicht te verbeteren, maar de basis waarop men het overzicht wil laten rusten, is niet geëigend. Ik ben geneigd te schrijven: fout. Het gevaar bestaat dat een Beschouwing steunend op het allocation accounting model de groei naar een volwaardig en doelmatig HBM-overzicht voor lange tijd zal blokkeren. Daarom zie ik liever geen Beschouwing, dan één die de ontwikkeling afremt.

Ten aanzien van het middelenbegrip acht ik het niet wenselijk het kortlopende

bankkrediet in mindering te brengen op de beschikbare geldmiddelen. Bovendien botst dit met de Internationale Standaard voor Jaarrekeningen.

Helaas kan het Tripartiete Overleg van mij geen bijval voor het Voorontwerp in ontvangst nemen. Ik hoop echter dat mijn opmerkingen aanleiding zullen geven tot een diepgaande bezinning op de betekenis van het HBM-overzicht. Tenslotte hebben we nog slechts een voorontwerp; mogelijk komt er nog iets goeds uit voort.